

ישראליות והצטרפות ללאום

ללאום היהודי בישראל ניתן להצטרף גם ללא גיור

ד"ר אלכסנדר יעקובסון

החוג להיסטוריה

האוניברסיטה העברית, ירושלים

עשויים, לפחות לגבי חלק מהמקרים, להשתכנע מטענתו של שר הפנים כי אין כל פגיעה בילדים בכך שיחזרו יחד עם הוריהם, בסופו של טיול שהתארך מעבר למה שתוכנן, לארצותיהם ולבני משפחתם האחרים. אולם גם כאשר לא מדובר בחזרה לאזור מצוקה, ההרגשה של אלה השוללים את גישתו של שר הפנים היא כי ישראל הפכה למעשה לארצם של הילדים האלה; משום כך ניתוקם ממנה ומחבריהם היא פגיעה קשה.

מה פירושה של אותה ישראליות שבשמה דיברו רבים וטובים, וגם הצליחו, לפחות באופן חלקי, לגרום לשינוי מעמדם הרשמי של הילדים? ברור שאין פירושה אזרחות ישראלית, שהרי הילדים בהם מדובר אינם אזרחים, ורק בעתיד אמורה להיפתח בפניהם הדרך להתאזרחות. המונח "ישראלי" משמש כידוע במשמעויות שונות בהקשרים שונים. באופן רשמי הוא חל על כל אזרח ישראלי, וכך ראוי להקפיד להשתמש בו בכל ההקשרים הנוגעים ליחסים שבין אזרחי ישראל היהודים והערבים. רבים מאיתנו שמעו מן הסתם משפטים בנוסח: "יש לי בכיתה ישראלים וערבים" – והכוונה היא, כמובן, ליהודים וערבים, אלה ואלה אזרחי ישראל. ברור כי בהקשר כזה השימוש במונח "ישראלי" הוא אקסקלוסיבי, ועדיף בהרבה לקרוא לקטגוריה הראשונה של התלמידים "יהודים" ולא "ישראלים", שהרי אם אדם אומר "יש לי תלמידים יהודים וערבים", לא משתמע מדבריו שהערבים אינם ישראלים. אילו הייתה רווחת בין שתי הקבוצות ההשקפה לפיה היהודים והערבים במדינה משתייכים לאותו לאום, ברור שלאום זה היה צריך להיקרא "ישראלי". אולם כל זמן שגם היהודים וגם הערבים רואים את עצמם, באופן מובהק וללא מחלוקת של ממש בשתי החברות, כשני לאומים שונים, המונח "לאום ישראלי", שיוכל במצב כזה לחול על הרוב דובר העברית אך לא על כל האזרחים, יכול רק לגרום נזק ליחסים בין הרוב והמיעוט, שהרי מהשימוש במונח זה ישתמע בהכרח כי מי שאינו שייך ללאום זה אינו ישראלי.

בימים אלה – נובמבר 2010 – עדיין לא ברור איך יסתיים המאבק הציבורי נגד הכוונה לגרש את 400 ילדי העובדים הזרים שלא חלה עליהם החלטת הממשלה שאיפשרה ל-800 ילדים של עובדים זרים להישאר בארץ במעמד חוקי. בינתיים, כדאי לתת את הדעת על כמה מהדברים שנאמרו בוויכוח בנושא זה, ולהם השלכות מרחיקות לכת, שספק אם כל אומריהם מודעים להן.

נימוק חשוב שפעל לטובתם של 800 הילדים שהוחלט להכשיר את ישיבתם בארץ, לדברי ראש הממשלה שהוביל להחלטת הפשרה (בין שר הפנים לבין שרים שתמכו בהחלטה נדיבה יותר) הוא היותם תלמידים בבתי ספר ישראלים, במערכת החינוך העברית. ואכן, לאורך כל הפולמוס הציבורי שהתנהל בנושא זה (ועדיין מתנהל לגבי 400 הנותרים, בין היתר תוך ניסיון להחיל את העיקרון שאין מגרשים תלמידי בתי ספר על אלה שהולכים לגני הילדים) נשמעה שוב ושוב, מפי אזרחים, פעילים ואנשי ממסד בכירים כאחד, הטענה כי הילדים בהם מדובר הם "ילדים ישראלים לכל דבר". מה שהפך ילדים אלה לישראלים בשיח זה הוא, באופן בולט, העברית הצברית שבפיהם, והעובדה שהם לומדים בבית ספר ישראלי. הטענה, שקיבל ראש הממשלה, היא שניתוקם מחבריהם לכיתה, מחברתם וסביבתם הטבעית, תהיה מעשה בלתי-אנושי. שוב ושוב נאמר שילדים אלה גדלו והתחנכו בישראל ואינם מכירים שום מציאות אחרת ותרבות אחרת.

"ילדים ישראלים" – מדוע הם ישראלים, ומה זה אומר?

נכון אמנם שהתומכים בצד זה בוויכוח מדגישים כי מעל לכל, אסור לפגוע בילדים – ללא קשר למוצאם. אלא שעצם הטענה כי מדובר בפגיעה קשה בילדים תלויה במידה רבה – אם כי לא באופן בלעדי – בכך שאכן מדובר בילדים ישראלים מבחינה תרבותית וחברתית. אלמליא כן, היו התומכים בהישארות הילדים

פועלים תאילנדים

שחקר את הנושא, את המונח "גיור סוציולוגי" – כאנלוגיה לגיור הדתי ולהבדיל ממנו. הגיור עצמו אינו אופציה עבור מרבית האנשים בהם מדובר בשל עמדתו הנוקשה של הממסד הדתי שאינו מסתפק בפחות מהפיכת המתגיירים ליהודים אורתודוקסים לכל דבר.

אשר כהן, המציג בספרו את ממצאי המעקב שלו אחרי כמה משפחות בהן תהליך ההשתלבות החברתית והתרבותית עבר באופן מוצלח, כותב שסיפורם של האנשים אותם הוא מתאר "הוא בעל סיכויים רבים להפוך לסיפור המרכזי של העולים הלא-יהודים, במובן זה שהוא מאפיין כבר עתה ויאפיין בעתיד, בהדרגה אך בעקביות, את רובם הגדול. הם רוכשים את השפה העברית בהדרגה, גם אם הם דוגלים בשימור השפה הרוסית והתרבות הרוסית; ילדיהם מתחנכים במערכת החינוך הממלכתית העברית; חייהם מאורגנים ומתנהלים על פי הלוח העברי מתוקף המציאות; הם משרתים בצה"ל תוך גילוי פטריוטיות רבה, וחלקם היחסי בשרות הצבאי אף גבוה מחלקם היחסי באוכלוסייה; לחלק ניכר מהם תודעת השתייכות לחברה היהודית בישראל, בין אם הגיעו עם תודעה כזו לארץ ובין אם רכשו אותה בישראל. בהדרגה, בקצב שונה וברמות שונות, הם מאמצים דפוסי התנהגות, תרבות וזהות של החברה היהודית, הכוללים במקרים מסוימים גם דפוסי התנהגות מסורתיים הנהוגים בקרב רבים בחברה היהודית הוותיקה שאינם דתיים." (יהודים לא-יהודים בישראל: זהות יהודית ישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי 2006, עמוד 21). אשר כהן מזהה את ההשתלבות בחברה היהודית הישראלית

אולם למעשה, הן יהודים והן ערבים בישראל משתמשים כידוע לעתים קרובות במונח "ישראלי" כשם נרדף למי ששייך ללאום-הרוב במדינה – יהודי ישראלי; בהקשרים שבבירור אינם נוגעים ליחסי יהודים וערבים, "ישראלי" כקיצור ל"יהודי ישראלי" גם אינו מושג בעייתי. אבל האם זה המקרה שלפנינו? הישראליות של הילדים האלה המודגשת בנשימה אחת עם ציון העברית שבפיהם, פירושה, בבירור, השתייכות לחברה היהודית הישראלית באמצעות השתלבות לשונית, תרבותית וחברתית – תהליך שדווקא אצל ילדים, כאשר הוא מצליח, עשוי כידוע להצליח במהירות רבה. אולם כיצד ניתן לראות את הילדים האלה כחלק מהחברה היהודית הישראלית כאשר אין הם יהודים על-פי מוצאם וגם לא הפכו ליהודים על-פי דתם, באמצעות גיור שהוא הדרך המסורתית להצטרף לעם היהודי? ברור כי אלה המכנים אותם "ישראלים לכל דבר" טוענים למעשה – או ליתר דיוק, נותנים ביטוי לתפיסה ולהרגשה – כי אין צורך בגיור כדי להצטרף לחברה היהודית הישראלית.

העובדה כי ללא קשר להגדרות הלכתיות והגדרות רשמיות הנסמכות עליהן, קיימת למעשה אופציה של ההצטרפות לחברה היהודית הישראלית, מצד לא-יהודים במוצאם, ללא גיור, הודגמה באופן דרמטי בעקבות גל העלייה ההמוני ממדינות ברית המועצות לשעבר משנות התשעים. במסגרתו של גל זה הגיעו לארץ, וקיבלו אזרחות לפי חוק השבות, לא-יהודים רבים כבני משפחה קרובים או רחוקים של יהודים. בעקבות השתלבותם המוצלחת של רבים מהם טבע הפרופסור אשר כהן, סוציולוג מאוניברסיטת בראיילן,

של היהודים אינה עוד הגרסה היחידה של התרבות היהודית. גם מי שמצטרף לתרבות העברית הישראלית המודרנית ומשתלב בחברה הישראלית, מצטרף לעם היהודי. קביעה זו משקפת כמובן פרספקטיבה אידיאולוגית מסויימת; משום כך ברור שאין היא יכולה להיות מקובלת על אלה הרואים בדת את התרבות היהודית הלגיטימית היחידה. אולם מעל לכל זהו, לדעתי, תיאור נכון של המציאות החברתית והתרבותית בישראל. לממסד האורתודוקסי יש מספיק כוח לעכב תהליכים אלה, אבל אין בכוחו לעצור אותם.

דרושה הסדרת הגירה

בסופו של דבר לא יהיה מנוס מלהכיר בכך שמדינה מפותחת ואטרקטיבית במאה העשרים ואחת אינה יכולה למנוע כליל הגירה של בני עמים אחרים, ואינה צריכה להיות מעוניינת בכך. למי שמרים גבה לנוכח הקביעה שישראל היא מדינה מוצלחת ואטרקטיבית, ייאמר שאלמליא היתה כזאת, כל הצורך להתמודד עם תופעת ההגירה לא היה מתעורר. מובן שמדיניות ההגירה צריכה להיות זהירה ומחושבת. לא מדובר בפתיחת שערי הארץ להגירה בלתי-מבוקרת – מה שקורה במובן מסויים דווקא עכשיו, כאשר המדינה אינה שולטת על גבולותיה ומעמידה פנים שהגירה היא נושא בלתי-רלוונטי לישראל, ומשום כך אינו טעון הסדרה. הסדרת נושא זה היא אינטרס לאומי מובהק. עד שזה יקרה, צפויים ויכוחים ומאבקים קשים.

עם ההצטרפות ללאום היהודי בישראל (שם, עמוד 40 ואילך). נראה לי שהצדק עמו. אלה שהתיאור שלו חל עליהם, אין כל אפשרות לייחס להם באופן מציאותי שום זהות לאומית אחרת; על אחת כמה וכמה נכון הדבר, ויהיה נכון, לגבי ילדיהם ונכדיהם. סעיף הלאום בתעודת הזהות הישראלית בוטל, וטוב שכך. מה שנותר הוא סעיף הלאום במרשם התושבים של משרד הפנים, שהוא רישום פנימי, בו מופעים האנשים שאשר כהן מתייחס אליהם כבני לאומים שונים של ברית המועצות לשעבר. מוזרות זו אינה קובעת, עם כל הכבוד למסמכים הרשמיים, את זהותו לאומית של איש.

ההבדל בין לא-יהודים שקיבלו אזרחות לפי חוק השבות לבין מה שצפוי להתפתח במקרה של אותם ילדי עובדים זרים, ויחד איתם בני משפחתם הגרעינית, שקיבלו כעת מעמד חוקי (המצטרפים לשתי קבוצות דומות שקיבלו מעמד כזה בעבר), הוא כי במקרה הראשון מדובר באנשים שהיה להם, לפני בואם לארץ, קשר כלשהו לעם היהודי, באמצעות קשרי משפחה עם יהודים. למעשה, לגבי חלקם, במיוחד בנים לאבות יהודיים, עצם הקביעה, המבוססת על ההלכה האורתודוקסית, כי הם "אינם יהודים" היא בעייתית, אם כי לרבים אחרים אכן לא היתה כל זהות או תודעה יהודית בבואם לארץ. ניתן אפוא לומר שזהו מקרה שיש אמנם דמיון ניכר בינו לבין מקרה רגיל של הגירה, השתלבות והתאזרחות, אבל יש גם הבדל משמעותי בין שני המצבים. לעומת זאת, המקרה של ילדי העובדים הזרים מוכיח כי אופציית ההצטרפות התרבותית והחברתית מצד מהגרים, כאשר ההתאזרחות באה בסיוע התהליך, כנהוג לגבי מהגרים, ולא בתחילתו (כמו לגבי זכאי חוק השבות) קיימת גם לגבי אנשים שאין להם שום קשר קודם ליהודים כלשהם.

נהוג לומר כי העם היהודי הוא עם שהדרך היחידה להצטרף אליו היא על-ידי אימוץ הדת היהודית – הגיור. טענה זו תופסת מקום חשוב בוויכוחים על הלאומיות היהודית ועל המדינה היהודית. יש הרואים במצב זה פגם קשה, המבדיל באופן יסודי בין הלאומיות היהודית בישראל לבין זהויות לאומיות "נורמליות" בעולם הדמוקרטי המודרני, ויש הרואים זאת בחיוב, כביטוי חשוב ליחודו התרבותי של העם היהודי. אלה ואלה טועים – הנחת היסוד העובדתית אינה תקפה עוד. ללאום היהודי בישראל (אשר על-פי כל הגדרה סבירה של "העם היהודי" בימינו הוא עיקרו של עם זה, כאשר ישראל היא המקום בו הלאומיות היהודית קיימת באופן מובהק) ניתן להצטרף גם ללא גיור. אין הדבר מבטל כליל את הקשר בין הדת לבין העם, שהרי גם יהודים חילוניים אינם מתקשים לראות אדם שהתגייר כמי שהצטרף לעם היהודי. הצטרפות לעם פירושה אימוץ של תרבות והשתלבות בחברה. הדת היהודית היא התרבות המסורתית של היהודים, ואין בכוחה של התפתחות מודרנית כלשהי לשנות עובדה היסטורית זו. מי שמאמץ את התרבות המסורתית של העם היהודי, אין מחלוקת על כך שהוא הצטרף לעם היהודי. אולם התרבות המסורתית

מליט סודני במחנה המעצר קציעות. צילום: משה שי